

Л.М. Єріс (Українська академія банківської справи
Національного банку України, м. Суми, Україна)

ОЦІНЮВАННЯ ІНДИКАТОРІВ РИНКОВОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

У статті викладено результати досліджень основних положень ринкової позиції банків. Визначено основні індикатори ринкової позиції банків щодо розміру, концентрації, конкурентоспроможності, фінансової стійкості.

Ключові слова: ринкова позиція, фінансова стійкість, активи, пасиви, капітал, зобов'язання, банки з іноземним капіталом.

Рис. 6. Табл. 1. Літ. 24.

Л.Н. Ерис (Украинская академия банковского дела
Национального банка Украины, г. Сумы, Украина)

ОЦЕНКА ИНДИКАТОРОВ РЫНОЧНОЙ ПОЗИЦИИ БАНКОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА

В статье изложены результаты исследования относительно основных положений рыночной позиции банков. Определены основные индикаторы рыночной позиции банков относительно размера, концентрации, конкурентоспособности, финансовой устойчивости.

Ключевые слова: рыночная позиция, финансовая устойчивость, активы, пассивы, капитал, обязательства, банки с иностранным капиталом.

L.M. Yeris (Ukrainian Academy of Banking of the
National Bank of Ukraine, Sumy, Ukraine)

ESTIMATING THE INDICATORS OF BANKS' MARKET POSITION UNDER CURRENT CONDITIONS OF FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT

The article presents the results of the research concerning the fundamentals of market position of banks. Key indicators of banks' market position are determined concerning size, concentration, competitiveness and financial sustainability.

Keywords: market position; financial sustainability; assets; liabilities; capital; obligations; banks with a foreign capital.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення глобалізаційних процесів надзвичайно важливого значення набуває закладення основ для прогресивних структурних змін в економіці, які сприяють забезпеченню стійкого і тривалого розвитку країни.

Ступінь розвитку фінансової системи та її основного елемента – банківської системи, характер та ефективність грошово-кредитної політики і фінансової політики значною мірою визначають реальні можливості вітчизняної економіки у вирішенні питань забезпечення конкурентоспроможності, характеру участі країни у світових інтеграційних процесах.

Стійкість і стабільність банківської системи є одним із найбільш важливих умов розвитку будь-якої національної економіки [4, 49]. Стійкість, прозорість і прогнозованість банківської системи дозволяють суттєво збільшити передбачливість її діяльності для інвесторів і підвищити привабливість для економічних суб'єктів. Стабільність банківської системи визначається не тіль-

ки рівнем конкурентоспроможності і тенденцією стійкого зростання, а й сукупним рівнем ризику.

З огляду на це, набуває актуальності дослідження індикаторів ринкової позиції банків у сучасних умовах розвитку фінансового ринку.

Аналіз останніх публікацій свідчить про належну увагу науковців до проблеми забезпечення ринкової позиції банків у сучасних умовах, серед яких слід виділити наукові праці В. Гладкого [6], О. Дзюблюка [8], А. Єпіфанова [9], А. Єрмошенко [11], В. Коваленко [14], І. Лютого [16], А. Махоти [17], В. Міщенко [18], Ж. Торяник [21]. І. Фоміна [23], Н. Шульги [24] та інших.

Але основною проблемою, яка заслуговує на розгляд в подальших дослідженнях, є визначення оціночних показників, за допомогою яких слід вимірювати ринкові позиції банків.

Метою дослідження є обґрунтування основних показників ринкової позиції, що визначають місце банків на фінансовому ринку.

Основні результати дослідження. Банківська система України протягом останніх років демонструє нестійкі показники розвитку, на що вплинула остання фінансова криза.

Сучасні умови ведення банківського бізнесу, поява нових ринкових ніш на ринку банківських послуг, впровадження нових банківських технологій обумовлюють підвищення конкуренції на грошово-кредитному ринку. За таких обставин банки змушені розширювати перелік власних операцій і послуг, підвищувати якість обслуговування з метою залучення більшої кількості клієнтів, збільшувати показники дохідності та прибутковості своєї діяльності в цілому. Посилюючи банківську конкуренцію, яка проявляється у суперництві між банками та іншими небанківськими фінансово-кредитними установами, банки прагнуть забезпечити провідні позиції на окремих сегментах ринку банківських послуг, які у підсумку визначають загальну конкурентну позицію. В процесі конкурентної боротьби банки вирішують завдання конкурентного позиціонування, тобто вибір, здобуття і формування ринкової позиції.

Ринкова позиція передбачає визначення основних індикаторів, за допомогою яких можна оцінити досягнутий рівень стабільності ринкової кон'юнктури щодо капіталізації, збалансованості залучених і розміщених ресурсів банку та їх достатності [10, 71–80].

Відповідно до цього, пропонується індикатори ринкової позиції банків розглядати за такими класифікаційними групами:

1. Показники масштабності діяльності банків, які оцінюються за розміром активів, капіталу та зобов'язань в цілому, в регіональному розрізі та у порівнянні з іншими зарубіжними фінансовими системами.
2. Показники концентрації, капіталізації, ефективності присутності іноземного капіталу в банківській системі.
3. Показники фінансової стійкості, ліквідності банків.
4. Структурні показники розвитку банківської системи.
5. Показники ризиковості діяльності банків.

Якщо розглянути основні показники діяльності банків за їх розмірами, то слід відмітити, що найбільш динамічним у розвитку банківської системи за досліджуваний період був 2007 рік (рис. 1).

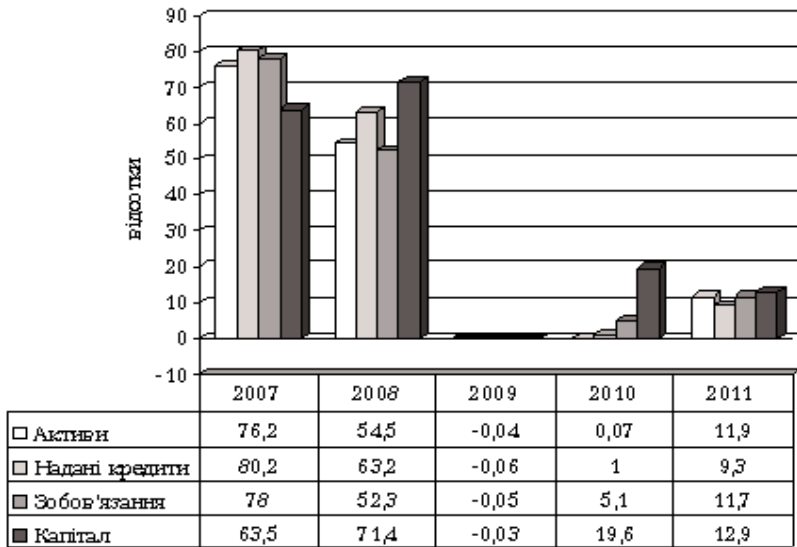

Рис. 1. Темпи приросту основних показників діяльності банків України, %, розраховано за даними [19]

У 2007 р. спостерігається збалансованість між темпами приросту зобов'язань, наданих кредитів і активних операцій. Піковим щодо збиткових показників масштабності банківської діяльності є 2009 рік. Це зумовлено кризовою ситуацією фінансової системи. 2011 р. характеризується підвищенням нарощування активів, зобов'язань і наданих кредитів. При цьому проблемним питанням залишається рівень капіталізації банків.

Про вклад банківської системи в реальний сектор економіки свідчить зростання відношення основних показників діяльності банків до ВВП (рис. 2).

Як свідчать дані, наведені на рис. 2, основні показники діяльності банків України щодо ВВП мають тенденції до зниження. При цьому слід також відзначити достатньо повільні темпи зростання капіталу банків щодо ВВП. Наведений факт виявляє слабкість банківської системи щодо забезпечення достатності ресурсного потенціалу в частині власного капіталу і свідчить про ризиковість діяльності банків України.

Однак певний вплив на динаміку капіталу банків у 2009 р. здійснила деномінація акцій певних банків, проведена тимчасовими адміністраторами.

Слід зауважити, що в 2011 р. тривала тенденція збільшення концентрації активів, зобов'язань, капіталу в банках I групи, які спроможні кредитувати великі проекти і відіграють основну роль у банківській системі та соціально-економічному розвитку України (табл. 1).

Так, на I групу банків припадає 66,91% активів, 70,16% наданих кредитів, 67,16% зобов'язань та 65,47% капіталу системи банків. Можна стверджувати, що відбувається процес монополізації ринку кредитних послуг великими банками.

Як свідчать дані табл. 1, капітал (балансовий) банків збільшився на 12,89% і на 01.01.2012 становив 15548692669,6 тис. грн. При цьому слід відмітити, що в 4-ій групі банків «Інпромбанк» та банк «Столиця» за підсумками

2011 р. мають від'ємне значення капіталу, 180344 тис. грн. і 11546 тис. грн. відповідно.

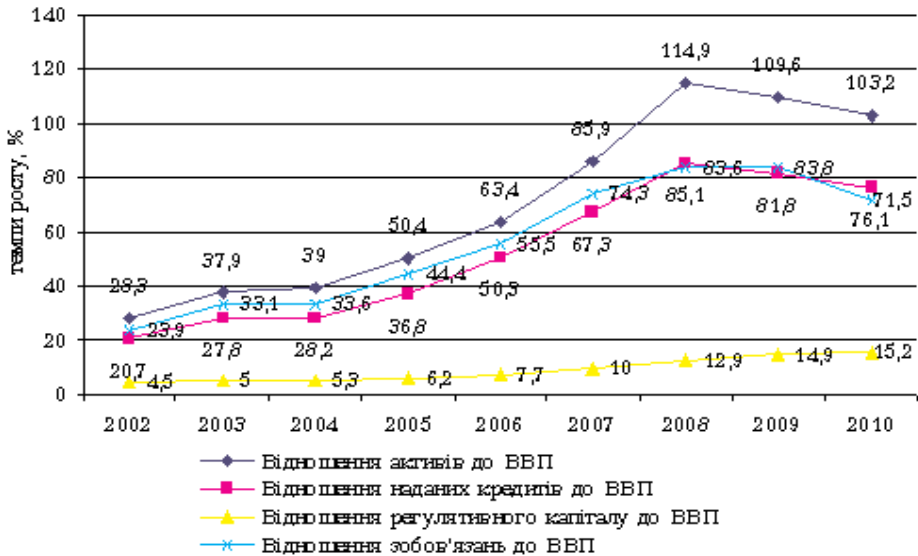

Рис. 2. Відношення активів, наданих кредитів, зобов'язань і регулятивного капіталу банків України до ВВП, %, складено за даними [2; 7]

Протягом 2011 р. спостерігається зростання ресурсної бази банків порівняно з кризовим 2009 р., стабільність і достатність якої є однією з необхідних передумов оцінювання ринкової позиції банків.

За 2011 р. зобов'язання банків України збільшилися на 11,74% і на 01.01.2012 становили 898,8 млрд. грн. Збільшення зобов'язань банків відбулось, в основному, за рахунок коштів суб'єктів економічної діяльності – 186,5 млрд. грн., або на 29,3%, в тому числі строкових вкладів суб'єктів економічної діяльності – 74,2 млрд. грн., або на 34,3%, коштів фізичних осіб – 306,2 млрд. грн., або на 12,9%.

Слід зазначити, що банківський капітал є важливим показником при визначенні ринкової позиції банків. Від того, наскільки банки приділятимуть увагу формуванню капіталу, залежить їхня спроможність активно здійснювати банківські операції та надавати послуги, їхня ринкова позиція, місце і роль у процесах економічних перетворень і подальшому розвитку економіки країни на ринкових засадах.

Протягом 2011 р. банки продовжували активно нарощувати свою капітальну базу. Серед основних тенденцій розвитку банківської системи у 2011 р. варто відзначити позитивну тенденцію зростання регулятивного капіталу банків – на 17,6 млрд. грн., або на 10,9% – до 170,4 млрд. грн. порівняно з 2010 р. (регулятивний капітал – 160,9 млрд. грн.) (рис. 3).

Власний капітал банків станом на 01.01.2012 мав таку структуру. Сплатений зареєстрований статутний капітал становить 110,53% капіталу; дивіденди, спрямовані на збільшення статутного капіталу, – -0,02%; емісійні різниці –

Таблиця 1. Розподіл банків України на групи за основними показниками діяльності за 2009–2011 рр.*

Показники	На 01.01.2010, тис. грн.	На 01.01.2011, тис. грн.	Абсолютне змінення, тис. грн.	На 01.01.2012, тис. грн.	Абсолютне змінення, тис. грн.	Темп зростання за період 2011 р. до 2010 р., %
Група 1 (найбільші банки)	18	17	-1	17	-	-
Загальні активи	606249970	626785640	22535670	705448994	76663354	12,12
Кредити і зобортованість клієнтів	526177181	524802494	-1374687	570967268	46364774	8,83
Зобов'язання	594865476	577299070	12433594	603658802	66359732	12,35
Валюзовий капітал	15500971	91486572	75985601	101790189	10303617	11,26
Група 2 (великі банки)	19	22	3	19	-3	-
Загальні активи	136335751	170928631	31994880	155635762	-299869513	-8,62
Кредити і зобортованість клієнтів	102695063	128895493	26200430	120459375	-8436118	-6,54
Зобов'язання	122832778	148995167	27062389	152484397	-17410770	-11,62
Валюзовий капітал	10095508	20453463	10337955	23151364	2717901	13,30
Група 3 (середні банки)	21	21	-	22	1	-
Загальні активи	57033261	59806008	2772747	81974135	22168127	37,07
Кредити і зобортованість клієнтів	43813668	44167540	35372	52051738	7684198	17,85
Зобов'язання	46937753	51450722	4492969	72146029	20715307	40,28
Валюзовий капітал	13226647	8375285	-4851362	9828104	1452819	17,35
Група 4 (малі банки)	121	115	-6	117	2	-
Загальні активи	71832592	83163715	11331123	111213396	28049681	39,73
Кредити і зобортованість клієнтів	53609876	52870852	-739024	70385368	-12778547	39,13
Зобов'язання	58805942	63733918	7127976	90496117	24762199	37,67
Валюзовий капітал	13226647	17429793	13226647	20717269	17429793	18,86
Усього						
Кількість банків	179	175	-4	175	-	-
Загальні активи	873449574	942083994	68634420	1054272287	112186293	11,91
Кредити і зобортованість клієнтів	726295786	750636379	24240591	813663749	63327370	8,44
Зобов'язання	753241949	804358877	51116928	898785345	94426468	11,74
Валюзовий капітал	120207619	137725113	17517494	155486926	17761813	12,89

* складено за даними [7].

5,92%; резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банків – 7,73%; резерви переоцінки необоротних активів – 8,94%; резерви переоцінки цінних паперів – 0,05%; прибуток/збиток минулих років – -28,20%, прибуток/збиток поточного року – -4,96% (рис. 4).

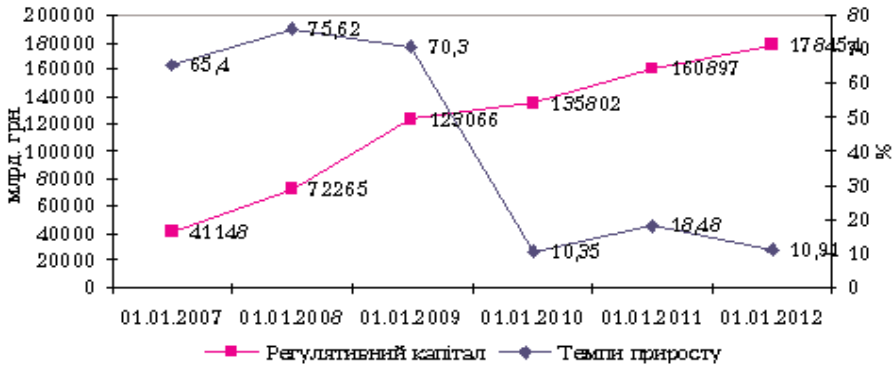

Рис. 3. Темпи зростання регулятивного капіталу банків України за період з 01.01.2007 по 01.01.2012, розраховано за даними [19]

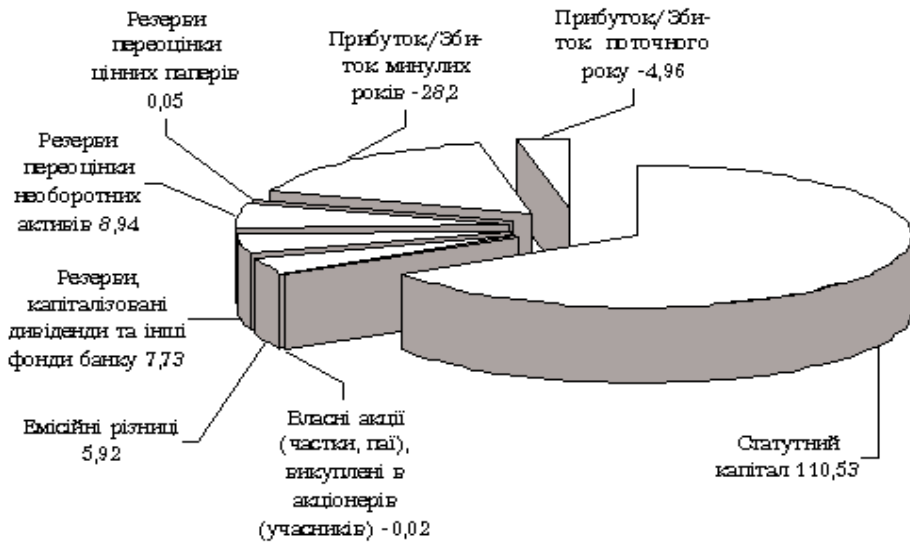

Рис. 4. Структура власного капіталу банків станом на 01.01.2012, %, складено на основі даних [7]

Тобто можна стверджувати, що поповнення власного капіталу банків здійснюється в основному за рахунок додаткових вкладень акціонерів. Збитки, понесені у попередні роки, не дають змогу використовувати отримані прибутки для поповнення капіталу.

Поглиблення конкуренції в банківській системі вимагає від банків процесу капіталізації та виконання ними трансформаційної функції посередника, що, у свою чергу, впливає на стабільність і достатність ресурсного потенціалу.

Трансформаційну функцію банку німецький дослідник Г. Асхауер визначає як: трансформацію строків – перетворення короткострокових грошей у довгострокові; трансформацію розмірів грошових сум – перетворення великої кількості дрібних вкладів на незначну кількість кредитів; трансформацію ризиків – банки, виступаючи посередниками між вкладниками грошей і позичальниками, трансформують ризик вкладників, знижуючи його [3].

Американський дослідник Р.Г. Габбард визначає функцію банків як посередників так: забезпечення взаємодії вкладників і позичальників, тобто акумуляцію коштів багатьох невеликих вкладників для надання кредитів позичальникам; зменшення ризику, забезпечення ліквідності та інформації. Оскільки посередники працюють з великою кількістю вкладників і позичальників, то вони мають набагато кращі можливості диверсифікації ризику, ніж індивідуальний інвестор [5].

Трансформаційна функція на сьогодні має прояв у реалізації основних вимог Базеля III [12]. Насамперед зазначене стосується виконання показника адекватності регулятивного капіталу банків (рис. 5).

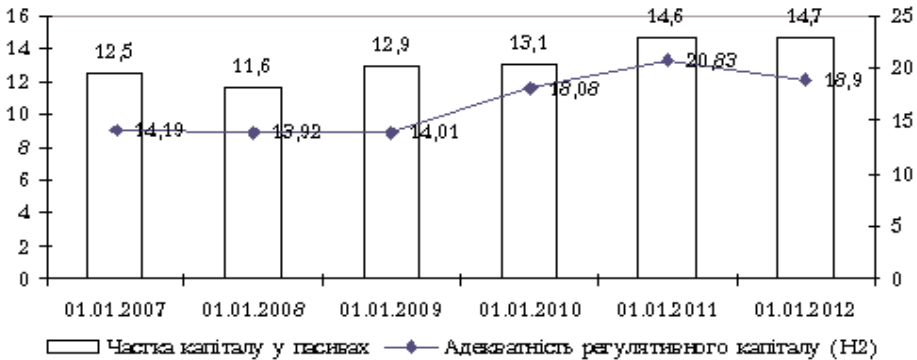

Рис. 5. Адекватність регулятивного капіталу (Н2) та частка капіталу у пасивах банків за період з 01.01.2007 по 01.01.2012, %, складено за даними [19]

В цілому можна погодитися з думкою В. Коваленко, що основними напрямками вирішення проблеми капіталізації та концентрації банківського капіталу є: формування оптимальної структури капіталу банків, зокрема в частині джерел формування і використання субординованого боргу; розробка комплексу обмежень у процесі залучення іноземного капіталу в банківську систему країни; впровадження передового досвіду у банківську систему: новітніх технологій ведення банківського бізнесу, нових послуг і продуктів, програмного забезпечення; впровадження пільгового оподаткування прибутку, що спрямовується на збільшення банківського капіталу; створення належної нормативної бази щодо процедури злиття і поглинання банківських установ без адміністративного тиску на основі об'єктивних економічних потреб [15, 53].

Капітал банки нарощують, як правило, кількома класичними способами. Проте реальна множина цих варіантів в Україні доволі обмежена. Так, не стали

надійним джерелом нарощування статутного капіталу порівняно незначні чисті прибутки банків. Стратегія капіталізації шляхом злиття і поглинання у банківській системі поки що є лише теоретично можливою. Збільшення зацікавленості у виході на фінансовий ринок зовнішніх інвесторів відкриває значні можливості для розвитку банків, проте об'єктами уваги стають насамперед міцні банки з розгалуженою мережею філій, розвинутою клієнтською базою й позитивним іміджем стійкої фінансової установи.

Прихильники політики притоку іноземного капіталу вважають, що присутність іноземних банків буде позитивним чинником для розвитку банківської системи, оскільки підвищить рівень конкуренції, забезпечить надходження інвестицій, поліпшить обслуговування економіки України. В Україні банком з іноземним капіталом визнається банк, в якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10% [1].

За даними Національного банку України, станом на 01.01.2012 на території України зареєстровано 198 комерційних банків (194 на 01.01.2011). Серед створених за участю іноземного капіталу діють 55 банків на 01.01.2011, а на 01.01.2012 – 53, або 28,35% та 26,77% від загальної кількості банків відповідно, у тому числі 20 (на 01.01.2011) та 22 банки (на 01.01.2012) зі 100% іноземним капіталом. При цьому слід зазначити, що питома вага іноземного капіталу в сукупному статутному капіталі банків на 01.01.2012 становить 41,9% (рис. 6).

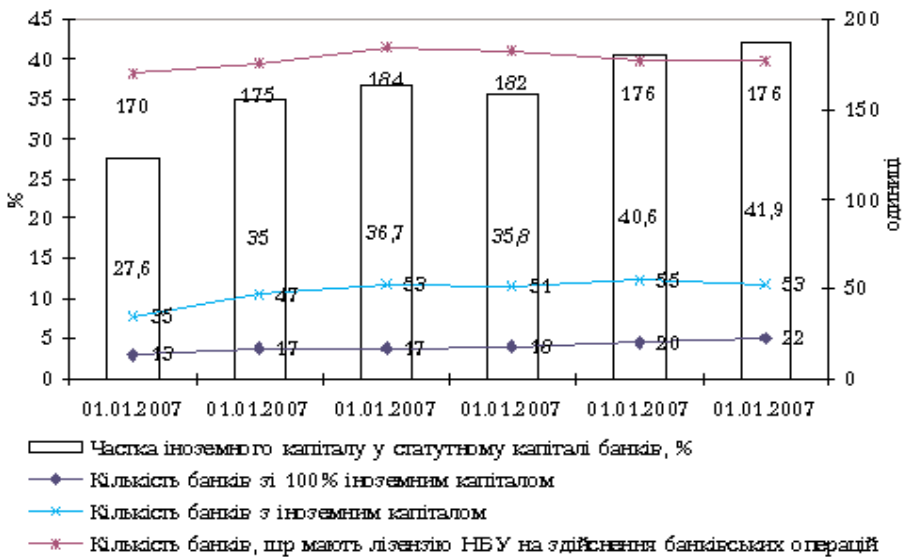

Рис. 6. Частка іноземного капіталу на ринку банківських послуг в Україні на період з 01.01.2007 по 01.01.2012, складено за даними [19]

Протягом останніх років спостерігалось збільшення питомої ваги іноземного капіталу в банківській системі України. Тенденція змінилася на протилежну у 2011 р., коли за 6 місяців питома вага іноземного капіталу зменшилася приблизно на 2%. Слід зазначити, що загальна кількість банківських

установ збільшилася. Це свідчить про вихід іноземних інвесторів з українського ринку.

Висновки і подальші розвідки. Для забезпечення ринкової позиції банків необхідно вирішити питання стимулювання розвитку ринків капіталів, що є дуже актуальним для України, оскільки набір фінансових інструментів обмежений (кредити, депозити); підвищення ефективності банківської системи в цілому; підвищення рівня корпоративного управління, що сприятиме зниженню частки активів, які не дають прибутків, і покращенню якості активів; посилення конкуренції на ринку довгострокового кредитування й зростання на ньому ролі іноземних банків.

У загальному вигляді ринкова позиція банків залежить від темпу та розвитку інтеграційних процесів і присутності іноземного капіталу в банківській системі України. Саме тому присутність іноземного капіталу в національній банківській системі позитивно впливає на фінансовий потенціал банківської системи України. Однак надходження іноземного капіталу у банківську систему України також має й негативний вплив на фінансовий сектор України, адже відсутність в Україні власних транснаціональних банків може поставити її у залежність від іноземних фінансових установ, які визначатимуть напрямки й динаміку розвитку фінансових процесів в Україні.

Для забезпечення фінансової стійкості і стабільності банків необхідно реалізувати такі заходи:

- підтримка ціни грошових ресурсів відповідно до дохідності вкладень у реальне виробництво;

- диверсифікація структури банківської системи як на державному, так і на регіональному рівнях, тобто забезпечення відповідності структури банківської системи структурі реального сектору економіки шляхом формування системи різних за розміром банківських установ, розвитку банківської інфраструктури, розташування банківських установ за принципом близькості клієнта;

- координація грошових і виробничих потоків, виходячи з того, що основні виробничі, виробничий апарат та інші джерела економічного зростання знаходяться в регіонах;

- забезпечення транспарентності діяльності кожного банку, особливо їхніх філій.

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 №2121-111 // zakon1.rada.gov.ua.

2. Бюлетень Національного банку України: Щомісячне аналітично-статистичне видання.— 2011.— №1.— 191 с.

3. Введение в банковское дело: Учеб. пособие / Общ. ред. проф. Г. Асхауер. — И.: Научная книга, 1996. — 569 с.

4. Вітлінський В., Пернарівський О. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку // Банківська справа.— 2000.— №6 — С. 48–51.

5. Габбард Р.Г. Гроші. Фінансова система та економіка: Підручник / Пер. з англ. — К.: КНЕУ, 2004. — 889 с.

6. Гладких В.В. Ринкова позиція банків в умовах ринкової конкуренції // Вісник Національного банку України.— 2007.— №9. — С. 5–12.

7. Дані фінансової звітності банків України // bank.gov.ua.

8. *Дзюблюк О.* Ринок банківських послуг: теоретичні аспекти організації і стратегія розвитку в Україні // Банківська справа. – 2006. – №5. – С. 23–36.
9. *Єпіфанов А.О.* Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України: Монографія. – Суми: Університетська книга, 2007. – 417 с.
10. *Єріс Л.М., Торяник Ж.І.* Ринкова позиція банків щодо забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банківських установ // Економічний простір: Зб. наук. праць. – №8. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2007. – С. 71–80.
11. *Єрмошенко А.М., Єрмошенко Л.В.* Технологія аналізу конкурентної боротьби на страховому ринку // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – №2. – С. 37–42.
12. *Зверяков М.І., Коваленко В.В.* Банківський капітал: вимоги Базеля III // Фінанси України. – 2011. – №6. – С. 13–23.
13. *Кириченко М.* Інтеграція банківської системи України у світовий фінансовий простір // Регіональна економіка. – 2005. – №3. – С. 134–143.
14. *Коваленко В.В.* Методичні підходи до визначення рівня фінансової стійкості банківської системи // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №7. – С. 232–241.
15. *Коваленко В.В.* Проблеми капіталізації та концентрації капіталу в банківській сфері // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – №1. – С. 49–54.
16. *Лютій І., Юрчук О.* Фінансова стабільність банків як основа розвитку ринку фінансових послуг // Вісник Національного банку України. – 2005. – №4. – С. 39–43.
17. *Махота А.В.* Оцінка конкурентних переваг банку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2011. – 22 с.
18. *Міщенко В.І., Лисенко Р.С.* Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи // Фінанси України. – 2009. – №1. – С. 50–58.
19. Основні показники діяльності банків України // www.bank.gov.ua.
20. *Патрикац Л., Крохмаль Д.* Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України // Вісник Національного банку України. – 2004. – №1. – С. 38–43.
21. *Торяник Ж.І.* Забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банків: Дис... канд. екон. наук: спец. 08. 00. 08 – гроші, фінанси і кредит / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2008. – 221 с.
22. *Торяник Ж.І.* Роль іноземного капіталу у забезпеченні достатності ресурсного потенціалу банків // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №3. – С. 182–189.
23. *Фомін І.* Конкурентна позиція банку: детермінанти визначення та методика оцінки // Вісник Національного банку України. – 2003. – №4. – С. 8–11.
24. *Шульга Н., Сокольська О.* Конкурентна позиція банку на ринку платіжних карток // Вісник Національного банку України. – 2002. – №3. – С. 50–55.

Стаття надійшла до редакції 7.03.2012.